

УДК 82.0:82.091

ИСАЕВА С.Н.

Ж. Баласагын атындагы КУУ

ИСАЕВА С.Н.

КНУ им. Ж. Баласагына

ISAEVA S.N.

KNU named after J. Balasagyn

ОРТО КЫЛЫМДАГЫ АДАБИЙ МУРАС МАСЕЛЕСИ – К.АРТЫКБАЕВДИН ЭМГЕКТЕРИНДЕ

**ПРОБЛЕМА СРЕДНЕВЕКОВОГО ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ К.
АРТЫКБАЕВА**

**IN THE WORK OF K.ARTYKBAEV – THE PROBLEM OF MEDIEVAL LITERARY
HERITAGE**

Кыскача мүнөздөмө: Кыргыз эл жазуучусу, адабиятчы жана сынчы, акын жана котормочу К.Артыкбаев адабиятыбызга, маданиятыбызга байланыштуу баа жеткис мурас калтырып кетти. Ал мурас көп багыттуу болсо да, анда окумуштуунун чыгармачылыгында гана эмес, бүтүндөй кыргыз адабияты үчүн өзөктүү мааниге ээ болгон проблемалар бар. Алардын ирдүүсү - Жусуп Баласагын жана анын даңазалуу "Кутадгу билиг" дастаны. К.Артыкбаев – кыргыз адабиятынын байыртадан берки тарыхын туташ жана ырааттуу, ар тараптуу жана терең изилдеген илимпоз. Ал Кыргызстанда биринчи болуп Орхон-Енисей жазууларындагы адабий мурастарды жана XI кылымда кыргыз жергесинен чыккан Жусуп Баласагын менен Махмуд Кашкари (Барсгани) өндүү даанышмандардын чыгармачылык мурастарын жалпы түрк элдери менен бирге кыргыз элине да таандык дөөлөттөр экенин далилдөөгө аракеттенген. Ал бул маселелерди Совет мезгилиндеги катуу цензурага, идеологиялык кысымга карабай күн тартибине алып чыккан. Анын бекем пикиринде адабиятыбыздын тарыхын Жусуп Баласагын менен Махмуд Кашкариден баштообуз керек. Ал мындай позициясын илимий жактан далилдеп, ал үчүн чейрек кылым күрөш жүргүзүп, көп талаш-тартыш, бут тосууларды жеңип, акыры адабиятыбыздын байыртан берки тарыхын түзүүгө жетишкен. Макаланын негизиги проблематикасын профессор Качкынбай Артыкбаевдин мына ушул багыттагы изилдөөлөрү түзөт.

Аннотация: Народный писатель Кыргызстана, литературовед и критик, поэт и переводчик К. Артыкбаев оставил неоценимое наследие, связанное с литературой и культурой кыргызского народа. Его творчество многогранно. Среди острых и значительных проблем литературной истории, поднятых К. Артыкбаевым, особое место занимает творчество Ж. Баласагына и его великая поэма "Благодатное знание".

Профессор К. Артыкбаев в своих исследованиях, впервые обращаясь к древним истокам кыргызской литературы, стремился доказать, что Орхон-Енисейские письмены и наследие Махмуда Кашкари, Ж. Баласагына, наряду с другими тюркскими народами,

имеют прямое отношение и к кыргызам. Эти острые проблемы он поднимал, несмотря на негласный запрет социалистической идеологии. Он скрупулезно, исследуя исторические факты, доказал, что история кыргызской литературы начинается с творческого наследия Ж. Баласагына и М. Кашгари. Вновь и вновь обращаясь к данной проблеме, он сумел составить системную историю кыргызской литературы с древнейших эпох до наших дней. Предлагаемая статья посвящена исследованиям К. Артыкбаева творческого наследия Ж. Баласагына.

Abstract: The Kyrgyz national literary, critic, outstanding writer, scientist K. Artykbaev left behind the hundreds of works to literature and culture of Kyrgyz people. This article touched about the saga "Kutadgu bilig" by Jusup Balasagyn, which is the ancient history of Kyrgyz literature researched by K. Artykbaev. K. Artykbaev – is one the scientist who has studied the history of Kyrgyz literature since ancient times in coherent, comprehensive and deep way. He was tried to prove that our literature heritage in the Orchon-Yenisei inscription (writings) as well as the creative heritage of our wise ancestors such as J. Balasagyn and Mahmud Kashkari; who came from our land in the XI century, are deeds belonging to the kyrgyz people. Despite of all ideological pressure during the Soviet time) era, Jusup Balasagyn and Mahmud Kashkari scientifically proved that they are more relevant to the Turkic people, including the kyrgyz people. The history of our literature start from ancient heritage, then fought for a quarter of a century and faced many arguments and obstacles, won and finally the achievement of creating the history of our literature ancient times.

Негизги сөздөр: адабият; байыркы; дастан; түрк; адабий мурас; тарых; эмгек.

Ключевые слова: литература; древность; поэма; тюрки; литературное наследие; история; творчество.

Keywords: literature; ancient; saga; Turkic; literary heritage; history; work.

“Бул дүйнөң кептерконадур, Бири учса, бир конадур...” – деп Алишер Новаи жазгандай бул жалган дүйнөгө бири келсе, бири кетип жашоо уланып, канча адамдын көзү өтсө да дүйнө былк этпей, эч нерсе көрбөгөндөй, билбегендей жашоо нугу улана берет экен. Бирок, ошол былк этпеген дүйнөгө өчпөс из калтырып кеткен адам гана өлбөс болуп экинчи түбөлүктүү өмүргө ээ болот тура. Адамдын ким экендиги, анын нукура салмак-наркы көп учурларда көзү өтүп, бир канча мезгил оодарылып кеткенден кийин билинет экен. Ошол сынары Качкынбай Артыкбаев аттуу албан адабиятчы жана сынчынын, педагог жана коомдук ишмердин ысымы эл оозунан түшпөй, эмгектери кесипкөй адистердин көз жаздымында калбай, аткарган иштеринин ажары өчпөй, алигиге айтылып, жазылып келет.

К. Артыкбаев кай жерде болбосун өз ишинин майын чыгара иштей билген, майда-чоң нерсе деп үстүрт мамиле кылбаган илимдин дыйканы эле. Адабий сын менен адабият таанууда, публицистикада жана поэзияда да ал жоопкерчиликти туу туткан инсан болчу. Ал эми өмүрүнүн көбүн арнаган болочок филологдорду даярдоо ишинде К. Артыкбаев бүткүл дитин, күч-кубатын, убактысын аяган эмес.

К. Артыкбаев адабияттын үч бөлүгүндө тең тынымсыз иштеп, ириде адабият таануучу, адабият тарыхчысы, адабият сынчысы катары таанымал болду. Анын “Чалгын” (1962), “Издөнүүлөр жана табылгалар” (1966), “Ар түрдүү издер” (1968), “Сын сапары” (1970), “Чыгармалар жан ойлор” (1974), “Мезгил элестери” (1979), “Тандалмалар” (1984),

“Акыйкат сабагы” (1991), “Талант сыры” (1994) сыяктуу ондогон монографиялары менен жүздөгөн макала-изилдөөлөрүндө профессионал адабияттын ар кыл актуалдуу маселелери терең талданып, өздүк көз караштары ачыкталган. Булардан тышкары К. Артыкбаев байыркы адабий, маданий мурастар, кыргыз фольклорунун жана эл ырчыларынын чыгармачылыгы, адабий сын жана адабий процесс тууралуу эмгектери менен катар, орто мектептер жана жогорку окуу жайлары үчүн окуу китептерин жана окуу программаларын жазды. 1982-жылы К. Артыкбаев “Кыргыз совет адабиятынын тарыхы” аттуу ЖОЖтордун филология факультетинин студенттери үчүн окуу китебин жарыялайт. Мурда – кийин мындай окуу китеби жазылган эмес. Ошондуктан, бул китептин жарыкка чыгышы бир топ резонанс жаратып, ар кандай оң жана терс пикирлерге дуушар болду. Ошол учурда төш кагып, кемчилигин айтып чыккандардын бири да кийин мындай эмгек жарата алган жок. Ырас, 2013-жылы О. Ибраимов кыргыз адабиятынын тарыхын эки китеп кылып орус тилинде жарыкка чыгарды. Бирок, кыргызча жазылган К. Артыкбаевдин окуу китебиндей эмгек азыр да жарык көрө элек. Доор алмашкандан кийин К. Артыкбаев жогорудагы китебин олуттуу толуктап, кайра жаңыча иштеп чыгып, 2004-жылы “XX кылымдагы кыргыз адабиятынын тарыхы” деген аталыш менен жарыкка чыгарды. Ал эмгек кыргыз адабияттаануусундагы фундаменталдуу окуу китеби болуп калды. Ал “Erzurum” университетинде көп жылдар бою эмгектенген, филология илимдеринин кандидаты, доцент Майрамкул Дыйканбаева тарабынан 2016-жылы түрк тилинде которулуп (автордун көзү өткөндөн кийин 7 жылдан кийин), Анкара шаарынан жарык көрдү. Окуу китебинин башка тилдерге которулушу сейрек учурай турганын эске алганда, анын канчалык салмактуу экенин баамдасак болот.

К. Артыкбаевдин дагы бир өзгөчөлүгү – башка көптөгөн мугалимдердей болуп сабагын берип, алган илимий темасынын үстүндө иштеп, тынч жүрө бербестен, дайыма элдин, улуттун кызыкчылыктары үчүн күрөшүп келди. Антпесе, жарым кылым мурда эле Кытайдагы кыргыз жазуучулары, илимпоздору менен тыгыз байланыш түзүп, Кытайдагы кыргыздардын оозеки чыгармачылыгы менен адабиятын тынымсыз иликтеп, өзүнчө чакан китепканасын уюштуруп, акыры “Кытайдагы кыргыздардын элдик оозеки чыгармачылыгы жана адабияты” аттуу типтүү окуу программасын түзүп (шакирти Н. Турдубаева менен), аны Жусуп Баласагын атындагы улуттук университетинин кыргыз филологиясы факультетинин студенттерине лекциялык курс катары окутууга жетишмек эмес. Кийин анын жасап кеткен бул чоң эмгегинин үзүрүн көрүп КУУнун кыргыз филологиясы факультетинин студенттери үч жолу Кытайдагы Кызыл-Суу автономиялык областына фольклордук экспедицияга барып келишти

Таланттуу адам бардык жагынан таланттуу болот. К. Артыкбаев жогорудагы ат көтөргүс эмгектерди жазып гана тим болбостон, акын катары да тынымсыз эмгектенип келген. Акындын “Байчечекей” (1964), “Тоолор менен сырдашуу” (1964), “Жаркын өмүр” (1975), “Жолдор жана тагдырлар” (1981), “Таазим” (1987), “Замана” (1994), “Теңирге ачык кат”, “Дил сыры” (2004) аттуу поэтикалык китептерин окуган окурман анын чебер лирик жана публицист, эпик акын катары да таанытты. Акындын ырларын мазмунга бай сынчыл поэзия катары мүнөздөсөк болот. Анын поэзиясында кайнаган турмуш чындыгы менен катар, турмуштун түркүн кыйынчылыгына эч муюбай, баш ийбей күрөшүп келе жаткан лирикалык “мендин” образын көрүүгө болот.

Ал эми ушулардын катарында К. Артыкбаевдин изилдөөлөрүнүн ичиндеги эң талаштуу, ар дайым актуалдуу маселелердин бири – анын Жусуп Баласагын жөнүндөгү

эмгектери. К. Артыкбаев – кыргыз адабиятынын байыртадан берки тарыхын туташ жана ырааттуу, ар тараптуу жана терең изилдеген илимпоз. Илимде фактыларды гана таяныч туткан тактыкты туу туткан профессор К. Артыкбаев Жусуп Баласагын жана анын поэмасы тууралуу өздүк көз карашын жок жерден чыгарган эмес. Ал адегенде чыгарманы кайра-кайра кылдат окуп, өзүнчө иликтеп, Жусуп Баласагынга тиешеси бар, колу жеткен маалыматтардын баарын чогултуп, системалап чыккан. Анын түрк элдеринде жарыяланышын, которулушун, изилденишин иликтеген. Француз А. Жобер, венгр Г. Вамбери, даниялык В. Томсен, академиктер Р. Радлов, В. Бартольд, С.Е. Малов, А. Кононов, профессорлор А.Н. Бернштам, Е. Бертельс, И. Стеблева, түрк окумуштуулары Решит Рахмети Арат, Р. Дилачар, өзбектерден К. Каримов, А. Валитова, Ф. Зейналов, В. Махпиров, казактардан Б. Кенжебаев, Б. Султановдор бул поэманы жана анын тарыхын изилдеп, которуп келишкенин К. Артыкбаев жакшы билген. Ал ошондой эле поэманын немисчесин В. Радлов (1897, 1900, 1910), орусчасын Н. Гребнев (1963), С. Иванов (1983), түркчөсүн Р.Р. Арат (1988), өзбекчесин К. Каримов (1971), уйгурчасын А. Өткүр, А. Зия, М. Зейди, казакчасын А. Егеубаев (1986), кыргызчасын Тургунбай Кылычбек, Ноороз Үсөнаалы (1992, Үрүмчү), М. Тойбаев (1986), Т. Козубеков (1988) которушкандыгын билген жана алардын бир тобун кунт коюп окуп чыккан. Мына ушундай иликтөөлөрдөн кийин гана ал кыргыз жергесинде төрөлгөн Жусуп Баласагын менен анын чыгармачылыгындагы жаркыраган Чолпон жылдыздай "Кут алчу билим" поэмасы кыргыздарга көбүрөөк таандык экенине көзү жетип, бул позициясын бекемдөө, далилдөө чечимине келген. (Ө. Караев, С. Эралиев, В. Тутлис, А. Абдразаков, А. Бекбоев сындруу кыргыз окумуштуулары К. Артыкбаевден кийин гана бул маселеге кайрылышкан – С.И.). Орхон-Енисей жазуулары боюнча да ал ушундай эле жыйынтыкка келип, маданиятыбыздын, "адабиятыбыздын тарыхын мына ушулардан баштообуз зарыл, ал үчүн аларды адабий-маданий тарыхыбызга киргизүүбүз керек" деп 1967-жылы "Адабияттын алгачкы башатына көз чаптырсак" деген макаласын жарыялаган. Макаланын башталышында: "Кийинки жылдарда биздин адабият таануу илимибизде болсун, тарыхыбызда болсун кыргыз элинин XIX кылымдагы жана андан мурдагы доорлордогу жазма адабияты жөнүндө анча кеп болбой келатат" [1, 3-б.] – деп, өзгөчө, жазма жана оозеки мурастарыбыздын байланыштуу чечилбей келе жаткан орчундуу маселелерди дыкаттык менен изилдөөгө жана аны үйрөнүүгө мезгил келгенин белгилейт [6, 214-б.]. Автор өткөн мурастарды окуп үйрөнүүдө кошуна казак эли 1965-жылы Казакстандын "Жазушы" басмасынан "Үч кылым ырдайт" деген жыйнак чыгып, ага XVIII, XI, XX кылымдардагы казак адабиятынын отузга жакын авторлорунун ырлары топтолгонун, анын кандай темада жазылганына карабастан алар үч кылымдагы казак адабиятынан кабар алууга мүмкүндүк бере тургандыгын айта келип, кыргыздардын өз адабиятынын алгачкы башаттарына кайрыла албай жатканына өкүнөт. К. Артыкбаев Жусуп Баласагындын "Кутагду билиг" дастаны, Махмуд Кашгаринин "Дивани лүгат ат-түрк" китеби биринчи түрк тилинде жазылган адабий мурас экенин, ал эми чагатай, түрк тилдери өз учурунда Орто Азия, Казакстанды мекендеген элдердин орток адабий тили болгондугун белгилейт. Буга байланыштуу: "Муну биз ошол эле Махмуд Кашкаринин сөздүгүнөн, же Жусуп Баласагындын дастанынын тилинен, мазмунунан ачык байкайбыз. Бул адабий мурастардын тили азыркы кыргыздар үчүн казак, өзбек, уйгур элдери сыяктуу эле түшүнүктүү жана фонетикалык, морфологиялык, синтаксистик, лексикалык жактан азыркы кыргыз тилине өтө жакын турат. Муну С.Е. Маловдун "Байыркы түрк

жазууларынын эстеликтери” (М.-Л., 1951) деген эмгегин, профессор Б. Юнусалиевдин “Кыргыз лексикологиясы” (1959) деген монографиясын жана жаш изилдөөчүлөр Ү. Асаналиев менен К. Ашыралиевдин “Кутадгу билиг” эстелигинин тилдик өзгөчөлөктөрү” деген эмгегин окуган адам ачык баамдайт” [2, 4-б.], – деп жазат К. Артыкбаев. Ал эми Махмуд Кашкаринин “Түрк сөздөрүнүн жыйнагы” боюнча изилдөөсүндө академик А.Н. Кононов: “словарь... содержит 7500 слов, отражающих лексику тюрков (караханских, хаканских), туркменов, огузов, чигилей, ягма, и кыргызов” [3, 12-б.] деген туура пикирин эске алсак, окумуштуу К. Артыкбаевдин бул сөздүк бүгүнкү күндөгү кыргыздардын XI кылымдагы түрк урууларынын турмуш тиричилигинин бардык тарабы, тили, маданияты жөнүндөгү бирден-бир булак экени деген пикири калетсиз болуп чыгат. Мындан тышкары К. Артыкбаев буга чейин чыгаан окумуштуулар Р. Радловдун, В.Томсендин, С.Е. Маловдун “Кутадгу билиг” дастаны жөнүндөгү изилдөөлөрүнүн алгылыктуу жана жаңылыштык менен айтылган ойлоруна токтолуп, аны өз көз карашы менен толуктайт. Эң башкысы Жусуп Баласагын дастанын түрк тилинде жазганын дастанда ачык жазып кеткенин айныксыз далил деп эсептейт. В. Радлов чыгаан түрколог болсо да бир катар жанылыш пикирлерин мойнуна алып, көп жылдык изилдөөлөрдүн жыйынтыгынан келип чыккан далилдүү илимий пикирлерин айтууга жетишкен. Анын акыркы бүтүмү мындай болчу: "...Мен башта "Кутадгу билиг" араб жана перс адабияты менен тааныш болгон уйгур окумуштуусунун эмгеги болуу керек деген элем. Ушундан улам, уйгур тили адабий тил катары колдонулуп жана уйгур тилинин жардамы менен ислам дининин таратылышы мүмкүн деген ойго да келген болчумун. Мындай көз карашты "Сельджук ырларынан" деген иликтөөнү жарыялаганда ордодо кызмат кылган түрк княздарынын сүйлөгөн сөздөрүн араб тамгасы менен берсе керек деп да негиздеген элем. Азыр Турфандан табылган кээ бир фрагменттерди изилдеп көргөндө, мындай көз караш туура эмес экендиги билинди... Эгерде бул эмгекти Тянь-Шандын түндүк тарабында орун алган Баласагун шаарында жашаган адам түзгөн деген көз карашты алсак, анда биз Юсуф хас-хажиб бул эмгекти уйгур алфавитин колдонуп жазбастан, перс жана араб илимий чөйрөсү аркылуу тааныш болгон кандайдыр бир тамганы колдонуп жазган деп ойлоого болоор эле, мындай алфавит араб алфавити болмок. Ал эми эмгек болсо, Баласагун шаарында колдонулуучу түрк наречисинде жазылган, анткени ал наречие автордун эне тили катары колдонулган" (4, 31-б.). В. Томсен болсо, Орхон жазуусунун тилиндеги тыбыштар "Кутадгу билигдин" тилиндеги тыбыштарга туура келерин белгилеп кеткен. Мындай баалуу маалыматтарды эске алуу менен К. Артыкбаев С.Е. Малов “Памятники древнетюрской письменности” (ал эмгектин кол жазмасы "Памятники древнекыргызской письменности" деп аталаарын эскерте кетели – С.И.) деген эмгегинде түрк урууларынын тилинде жазылган эстелик экенине карабай уйгур элине таандык эстелик деп түшүндүрүүгө аракет кылганына, кийин уйгур туугандар “Кутадгу билигдин” уйгурча басылышында автордун атын “Йусуп хас хажип” деп беришип, автордун атын да бурмалоо болгонуна көңүл бурат. “Мындай өз элине гана таандык атуул деп көрсөтүү аракети жалаң эле уйгур туугандарда эмес, өзүбек, казак туугандарда да болду. Өзбек автору С. Муталлибов Махмуд Кашкари дагы өзбек элинин ичиндеги уруудан чыккан деп аныктоого аракет кылса, ушундай эле аракетти казак окумуштуусу Г.Г. Мусаев да сунуштап, ал казак уруусунан чыккан деген ойду айтканын” бирок мындай далилсиз бурмалоолор өз натыйжасын бербегенин К. Артыкбаев баса белгилейт. Ушундай талдоолордон кийин К. Артыкбаев Жусуп Баласагындын “Кутадгу билиг” дастаны жалпы

эле түрк элдерине, анын ичинде кыргыз элине көбүрөөк таандык деген жыйынтыкка келет. Муну дастандын грамматикалык, лексикалык (мисалы, оз, ай, кой, тай, кайда, кир, кеч, лакап, карма, кызыл ж.б.) жактан гана эмес, Орто Азия, Казакстан аймагында жашаган түрк элдеринин турмушунда кездешкен жүрүм-турум нормаларынын ар кандай кырдаалга байланыштуу сүрөттөлөрүнөн ачык көрүнөөрүн мисалдар менен далилдөөгө аракеттенет. Жусуп Баласагын азыркы Токмоктун шаарынын түштүк жагындагы Баласагын шаарчасында төрөлгөнүн, ал Караханиддердин борбору болгонун, бул алгачкы байыркы түрк тилинде жазылган чыгарма экенин дастандын өзүнөн мисал келтирүү менен анализдеп берет. Бул пикирди профессор К. Артыкбаев жөн салды эле айта койбостон, “Кутадгу билиг” дастанынын мазмунун терең талдап, түшүнүү менен бекемдейт, анын кээ бир бөлүктөрүн кыргызчага котормосун тартуулайт. Салыштыруулар көрсөткөндөй анын котормолору жакшы чыккан.

Эми биз кеп баштайлы акындардан,
Адамды ар кыл айткан асылдардан [6, 215-б.].

Мукам сөз бирде чачтай жумшак, назик,
Бирде ал кылыч өңдүү өтөт кесип.

Жакшы ырдын жакшы экенин билиш үчүн,
Акындын ич дүйнөсүн даана түшүн.

Деңиздин түп байлыгы - бермет, шуру,
Түбүнө түшпөгөн жан калат куру.

К. Артыкбаевдин бул котормолору мыкты деп эсептелген башка котормолордон төмөн турбастыгы атайын далилдөөнү деле талап кылбайт.

Жогоркудай далилдерди келтирүү менен профессор К. Артыкбаев совет мезгилинде эле кыргыз элине таандык адабиятыбыздын тарыхын мына ушулардан баштообуз зарыл деген демилге көтөрүп, анан чейрек кылым ал идеясы үчүн күрөш жүргүзүп, көп талаш-тартыш, бут тосууларды жеңип, акыры адабиятыбыздын байыртан берки тарыхын түзүүгө жетишкен эле. Ошентип, Совет доорунда колдоого алына бербеген мындай “демилгелери” үчүн ал бир далай запкы жеп, көп тоскоолдуктарды башынан өткөргөн учурлары да болгон. 1987-жылдан тарта Жусуп Баласагын менен Махмуд Кашкардын чыгармачылыгы орто мектептердин окуу программаларына, окуу китептерине, 1990-жылдан баштап жогору окуу жайларынын филология факультеттеринин окуу программаларына кирип, бул окуу планына киргизилген дисциплина боюнча кыргыз адабият кафедрасынын профессору А. Абдразаков “Жусуп Баласагын жана анын “Кутадгу билиг” дастаны”, “Түрк атанын балдары болсок...” деген эмгектерин жазып, окута баштаган. Ал "Байыркы мезгилден XX кылымга чейинки кыргыз адабиятынын тарыхы", "Кыргыз акындар чыгармачылыгынын тарыхы", "Кытайдагы кыргыздардын элдик оозеки чыгармачылыгы жана адабияты" сыяктуу бир нече предметтер боюнча типтүү окуу программаларын (бардыгы 9 программа) түзүүгө жетекчилик кылды. Мындай чоң иштер мурда аткарылган эмес эле. Мындай иштер түмөндөгөн түйшүктү, кайтпас кайратты талап кылса керек. Анын: “Эгерде алдыга койгон максатыңдын, ишиндин тууралыгына көзүң даана жетсе, эч кылчайбастан, кыйынчылыктын бардыгына туруштук берип жүзөгө ашыруу керек. Жок, күмөн болсоң,

же ал иш быша элек болсо, элге жарыялаганга болбойт”, – деген прициби бар болчу. Анын мүнөзүндөгү ушундай көктүк, тактык, принципиалдуулук, мекенчилдик сыяктуу мыкты сапаттары аны урматтоого, личность катары сыйлоого аргасыз кылчу. Ал көшөкөрлүктү, жалганчылыкты, эки жүздүүлүктү жек көрчү.

Ошентип, кыргыз элинин байыркы эл экендигин байыркы адабий тарыхын түзүү менен иш жүзүндө далилдеп, күндөлүк турмушубузга киргизүү аркылуу Октябрь төңкөрүшүнө чейин кыргыз элинде жазуу да, адабият да, мамлекет болгон эмес деп элибизди кемсинтип келген саясатты К. Артыкбаев жокко чыгарууга батынып, элибиздин байыркы маданияты, адабияты, жазуусу болгон деген сыймыктануу сезимибизге шам жаккан кашкөй инсан болгон. Ага чейин мындай чечкиндүү ойлорун бир гана залкар жазуучу Түгөлбай Сыдыкбеков айтып келген эле. Кийин К. Артыкбаев бул багыттагы иштерин улантып, Жусуп Баласагындын дастаны боюнча бир катар илимий иш жаздырууга жетишип, өзүнүн ойлорун илимий жактан дагы тереңдетүүгө өткөн. Жаш окумуштуулар Н. Турдубаевага Ж.Баласагындын “Кутадгу билиг” дастаны анын түрк тилдериндеги котормосу”, К.Кулалиевага “Мамлекет маселеси “Манас” эпосу менен Жусуп Баласагындын “Кутадгу билиг” дастанында” деген темалардагы диссертациялык иштер берип, өзү илимий жетекчилик кылган [6, 217-б.]. Башкасын айтпаганда да, Качкынбай Артыкбаевдин Жусуп Баласагындын ысымын Кыргыз улуттук университетине койдурууга жетишкени өзүнчө эрдик десек болот. Бардыгы 35 жыл, анын ичинде акыркы 13 жылы тынымсыз күрөшүп, “Жусуп Баласагын биздики эмес” деген айрым кыргыз интеллигенттеринин коркок пикирин жокко чыгарып, ага элди, бийликти ишендирип, анын атын университетке койдуруп коюш ар бир эле илимпоздун, жазуучунун колунан келе бермек эмес. Азыр университетибиз Жусуп Баласагын атын алып жүргөнүн сыймыктануу менен айтабыз. Көрсө, кичинекей кыргыз эли үчүн мындан он кылым мурда да Жусуп Баласагынга окшогон бабаларыбыздын болгону сыймык экендигин чыгаан окумуштуу билип, ошон үчүн күн-түн күрөшкөн тура. Кийин, 2004-жылы К. Артыкбаев улуу бабабыз жөнүндөгү өзүнүн жана жазуучу жана окумуштуулардын (Т. Сыдыкбеков, А. Какеев, Ө. Караев, А. Абдразаков, А. Бекбоев, З. Эралиев) макалаларын чогултуп “Жусуп Баласагын тууралуу баян” деген көлөмдүү китебин чыгарган. Ошентип акын элдин келечеги үчүн тынымсыз күрөшүн жеке эле адабий изилдөөлөрүндө, сындарында, публицистикалык макалаларында гана эмес, поэзиясында эң башкы темалардын кылып алган.

Бакыт деген – бүтпөс таттуу үмүтүң,

Бакыт деген – ден соолукта жүрүшүң.

Мээнет менен, күрөш менен абийир таап,

Бул турмушту жеңип өмүр сүрүшүң! [5, 140-б.] – деп К. Артыкбаев өзү жазгандай, ал өмүр бою кылган эмгегинен баар тапты, бакыт тапты. Бул дүйнөгө жаралган адам үчүн эмне керек болсо (сүйүктүү жарга, дени сак балдарга, өзү сүйгөн кесибиине, чыныгы доско ж.б) баарына ээ болду. Эң башкысы – ал өмүр бою адал эмгектенип, эли үчүн ак эмгегин арнап, өлбөс эмгектерин кийинки урпактарга таштап кетти.

Колдонулган адабияттар

1. Артыкбаев К. Адабияттын алгачкы башатына коз чаптырсак: (Адабий мурастар жөнүндө ой) // Кыргызстан маданияты, 1967, №1, 1-январь.

2. Орто кылымдагы адабий эстеликтерибиз жөнүндө (“Кутадгу билиг”, “Дивани лугат ат-түрк” эмгектеринин табылышы, изилдениши, таралышы жана талаш туудурушу жагдайында) // Кыргызстан маданияты, 1990, №38, 20-сентябрь.

3. Кононов А.Н. Махмуд Кашкарский и его “Дивани лугат ат-турк” // Советская тюркология, 1972, №1.

4. Радлов В.В. “Кутадгу билигке” акыркы сөз. – Китепте: Артыкбаев К. Жусуп Баласагын тууралу баян. – Бишкек, 2004, 342-б.

5. Артыкбаев К. Дил сыры. – Бишкек, 2004.

6. Исаева С. Жусуп Баласагындын «Кутадгу билиг» дастаны профессор К. Артыкбаевдин изилдөөсүндө // Вестник Бишкекского государственного университета, 2023, №2 (64), 213-218-бб.